BIULETYN KONSERWATORSKI
WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W BIAŁYMSTOKU

Białystok 2026

VOLHA SIAMASHKA
Komitet ds. Upamiętnienia Zespołu Dworsko-Parkowego Kalinowskich w Mostowlanach

Zespół dworsko-parkowy w Mostowlanach jako obiekt dziedzictwa

Słowa kluczowe: zespół dworsko-parkowy, Mostowlany, dziedzictwo kulturowe, krajobraz kulturowy, Podlaskie, ochrona zabytków
Key words: manor and park complex, Mostowlany, cultural heritage, cultural landscape, Podlaskie, heritage conservation

WSTĘP

Zespół dworsko-parkowy we wsi Mostowlany w powiecie białostockim w województwie podlaskim jako historyczny krajobraz jest niezwykle istotny dla regionu Białostocczyzny, stanowi potencjalny punkt przyciągający ruch turystyczny, a dzięki temu staje się ważnym elementem infrastruktury turystycznej regionu.

Ponadto zespół ten jest ważnym obiektem pamięci, który z jednej strony reprezentuje dość tradycyjny dla regionu kompleks szlacheckiej siedziby z folwarkiem, stawem i niewielkim parkiem-ogródkiem. Tego typu zespoły pełniły funkcję kulturowego mostu między architekturą reprezentacyjnych rezydencji a tradycją architektury ludowej. Z drugiej strony los tego zespołu jest ściśle powiązany z historią Polski w drugiej połowie XVIII – na początku XX w., co czyni go ważnym zabytkiem.

Skomplikowane dzieje zespołu dworsko-parkowego w XX w. doprowadziły najpierw do pewnych przekształceń pierwotnego układu, a następnie do utraty wielu jego elementów. Zachowując pierwotną kompozycję zespołu i przydworski park-ogród, kompleks utracił wszystkie budynki (pozostały jedynie murowane cokoły i piwnice).

Prace naukowo-badawcze Wydziału Kultury i Sztuki przy Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku w 1985 r. pozwoliły utrwalić zachowane wówczas elementy zespołu, co stwarza możliwość pełnej lub częściowej jego rekonstrukcji na wysokim poziomie naukowym. Od 2020 r. działa inicjatywa badania, muzealizacji i upamiętnienia zespołu dworsko-parkowego w Mostowlanach, której celem jest przedstawienie skróconych wyników poszukiwań oraz przygotowanie gruntu do przywrócenia jego dawnej świetności i zasłużonego miejsca na kulturalnej mapie Białostocczyzny.

1. Krótka chronologia

Wieś Mostowlany, pierwotnie nosząca nazwę Królewski Most, początkowo prawdopodobnie była własnością wielkoksiążęcą, jednak już w 1634 r. należała do Jana Ragaczewskiego[1]. W 1661 r. Mostowlany stanowiły siedzibę jednego z majątków Szczęsnego Tyszkiewicza (zm. 1671), chorążego dorpackiego, który posiadał rezydencję w Różanymstoku; po jego śmierci, prawdopodobnie bez potomstwa, majątki przeszły na boczną linię Tyszkiewiczów.

Około 1715 r. zapisano dwóch właścicieli Mostowlan – Wawrzyńca Raczewskiego i Kazimierza Tyszkiewicza. Przed 1775 r. majątki przeszły na własność rodu Bułgarinów; w 1775 r. należały do Aleny Bułgarinowej, starościny jałowskiej, wdowy po Pawle Bułgarinie (zm. 1784), a następnie majątki odziedziczył jej syn Paweł, podczaszy Wielkiego Księstwa Litewskiego (zm. 1794)[2].

W pierwszej połowie XIX w. majątek Mostowlany przeszedł w ręce Szymona i Weroniki Kalinowskich. W 1838 r. w Mostowlanach urodził się Wincenty Konstanty (Kastuś) Kalinowski (1838–1864), później znany jako powstaniec, „dyktator Litwy". Konstanty Kalinowski został zamordowany w Wilnie w 1864 r.[3]

Kalinowscy początkowo mieszkali w Mostowlanach, a później przenieśli się do innego swojego majątku, położonego w pobliżu miasta Świsłocz – Jakuszówki, obejmującego 226 dziesięcin (ok. 250 ha). W Jakuszówce znajdowała się również fabryka wyrobów tkackich należąca do Kalinowskich[4]. W 1840 r. fabryka miała 12 krosien, jednego mistrza i 20 robotników najemnych; przedsiębiorstwo dysponowało własną pieczęcią na wyrobach bawełnianych i lnianych[5].

W drugiej połowie XIX w. Mostowlany stały się własnością rodu Daszkiewiczów, którzy posiadali także majątek Górki koło Kruszynian[6].

W 1921 r. w folwarku Mostowlany (usytuowanym przy zespole dworsko-parkowym) mieszkało 77 osób, w tym 71 wyznania prawosławnego, 4 wyznania żydowskiego i 2 katolickiego. W folwarku znajdowało się wówczas 6 budynków mieszkalnych[7].

Obecnie teren dawnej siedziby i folwarku podzielony jest między kilku właścicieli ziemskich.

Na podstawie zachowanych śladów można stwierdzić, że w zespole dworsko-parkowym w Mostowlanach na działce o powierzchni około 5 ha, nie później niż w XVIII w., ukształtowała się interesująca kompozycja barokowa, być może z zachowaniem niektórych elementów wcześniejszej struktury. Działka miała prawdopodobnie kształt zbliżony do trapezu – węższa część zajmowała wzniesienie, a szersza graniczyła z łąkami nad rzeką; ustalenie to ma charakter naukowej hipotezy opartej na badaniach zespołu przeprowadzonych w 1985 r.

Główna droga prowadząca do zespołu ze wsi wchodziła na dziedziniec pośrodku działki i biegła do podwórza przed dworem głównym, usytuowanym wzdłuż osi długiej w zachodniej części działki dworskiej. Od strony rzeki Świsłocz park kończył wydłużony staw, położony na tej samej osi, wizualnie powiązany z dworem. Ogrody, rozciągające się między zespołem a stawem, były prawdopodobnie podzielone na działki o obecnie nieznanej strukturze; ustalenie to ma charakter hipotezy opartej na badaniach zespołu przeprowadzonych w 1985 r.[8]

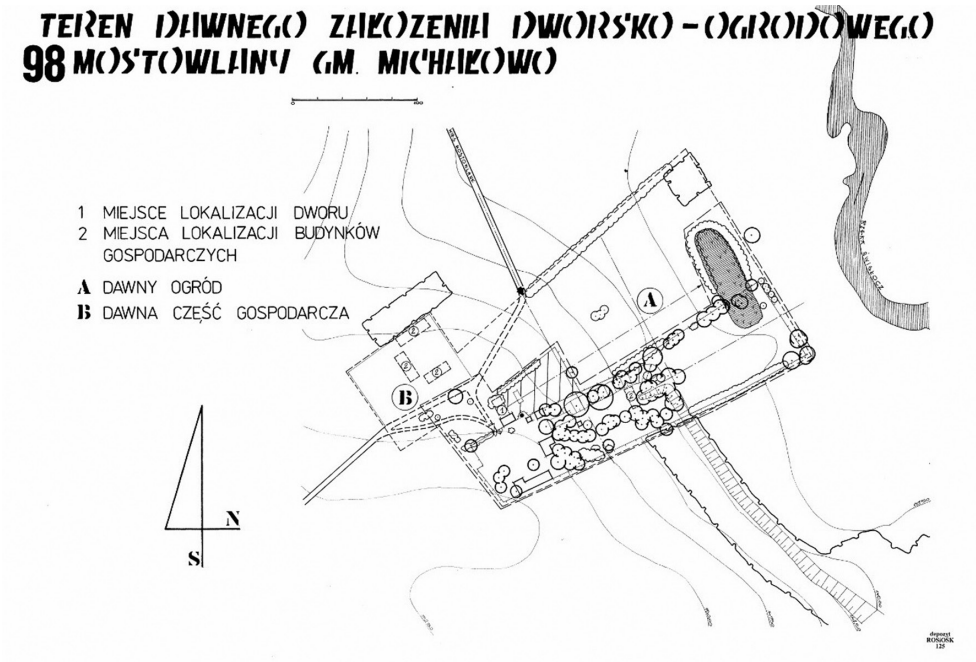

1. Teren dawnego założenia dworsko-ogrodowego w Mostowlanach (gm. Michałowo), stan na 1985 r. Oprac. i mapa: E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, P. Drożyner – współautorzy badań przeprowadzonych w 1985 r.

Plan of the manor and park complex in Mostowlany, showing its condition in 1985; plan and map prepared by E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, and P. Drożyner, co-authors of the research carried out in 1985

Po przejęciu majątku przez ród Daszkiewiczów pojawiły się nowe budynki gospodarcze na północny zachód od zespołu dworsko-parkowego.

W oficjalnej dokumentacji ewidencyjnej z 1985 roku obiekt figuruje jako „założenie dworsko-ogrodowe" (il. 1), co odzwierciedla jego historyczną, bardziej utylitarną i gospodarską strukturę (z przewagą ogrodów i sadzawek nad rozbudowaną strefą parkową), choć we współczesnym rówieśniczym kontekście badawczym bywa określane jako zespół dworsko-parkowy.

2. Ustalenie stanu na 10 października 1985 r. (wyciąg ze sprawozdania)

Znaczna część zespołu dworsko-parkowego w Mostowlanach się nie zachowała. Dawna granica parku-ogródka od północnego zachodu wyznaczona jest przez nasadzenie młodych drzew (wierzby, olchy, brzozy). Prowadzi do niej droga z wsi Mostowlany – dawna główna droga dojazdowa. Za nasadzeniem skręca ona na południowy zachód i prowadzi na podwórze otoczone nowymi budynkami. Z tej drogi odchodzi trakt do Romanowa (Romanowo). Wskazane dwie drogi przebiegają obecnie poza granicami obiektu według dawnej trasy, natomiast w dawnych granicach zespołu trasy dróg uległy zmianom. Obecnie przecinają one poletka, pola i łąki zajmujące

2. Fragment zdjęcia lotniczego kolonii Mostowlany (woj. podlaskie, Polska), 19 czerwca 1944 r. Źródło: National Archives and Records Administration (NARA), German Flown Aerial Photographs, ID 486220481

Fragment **of an aerial photograph of the Mostowlany colony, Podlaskie Voivodeship, Poland, 19 June 1944. Source: National Archives and Records Administration (NARA), German Flown Aerial Photographs, ID 486220481**

północną i północno-zachodnią część dawnych ogrodów, a także pastwisko utworzone w miejscu dawnej części gospodarczej w zachodnim narożniku działki zespołu.

Podwórze wspomniane powyżej znajduje się w południowym narożniku trapezoidalnej działki dawnego zespołu dworskiego. Po północno-zachodniej stronie podwórza stoi drewniany dom mieszkalny, wzniesiony w miejscu dawnego domu dworskiego. Na północny wschód od podwórza założono niewielki ogród, ogrodzony płotem, w którym znajduje się szklarnia. Przy granicy ogrodu od strony północnej rośnie nasadzenie młodych śliw, wiśni i czeremchy.

Na północny wschód od podwórza mieści się fragment dawnego ogrodu, w którym zachowała się część drzew dekoracyjnych. Ma on formę tarasu ograniczonego stokami od południowego zachodu i północnego wschodu. Rosnące tutaj stare drzewa mają różny wiek i obecnie nie tworzą już żadnej kompozycji. Wśród jesionów, klonów, wiązów, kasztanowców, brzóz, osin i wiśni na tarasie wyróżniają się dwa stare kasztany o średnicy pnia 900 i 970 mm.

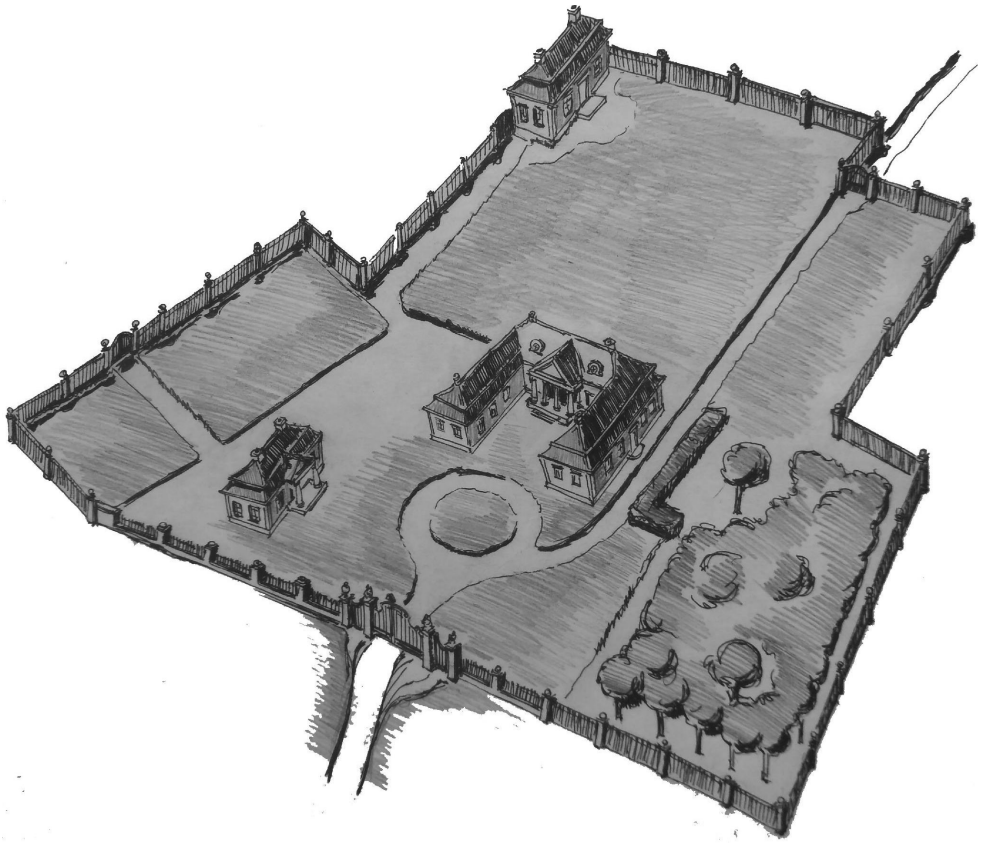

3. Hipotetyczna rekonstrukcja wyglądu dworu w Mostowlanach pod koniec XIX w.
Hypothetical reconstruction of the Mostowlany manor house as it appeared at the end of the 19th century

Na północny wschód od obsadzonej drzewami części zlokalizowana jest niewielka łąka, jeden z dawnych ogródków, ograniczony od południowego wschodu nasadzeniem młodych wierzb i trzech starych jesionów, od północnego zachodu – nasadzeniem starych i młodych drzew oraz krzewów, od północnego wschodu – ogrodzeniem oraz kilkoma starymi i młodymi drzewami.

Cała południowo-wschodnia część zespołu ogrodzona jest płotem i drutami. Ogrodzenie to przecina nawet dużą, częściowo zarośniętą trzciną sadzawkę w północno-wschodniej części zespołu wzdłuż osi dawnego dworu. Nad brzegami sadzawki rosną młode drzewa: lipy, brzozy, wierzby, osiny, jarzębiny, czeremchy.

Na północny zachód od sadzawki, w narożniku działki dawniej zajętej ogródkami, rośnie niewielki sosnowy zagajnik. Drugi podobny zagajnik ciągnie się wzdłuż tarasu przy starym korycie rzeki na południu od zespołu.

Od północy, zachodu i południa obiekt otaczają grunty orne. Od południowego wschodu i wschodu sąsiadują z nim łąki, przez które przepływa rzeka Świsłocz[9] [il. 1–2].

4. Makieta na terenie dawnej siedziby Antanasa Smetony (Lietuvos Prezidento A. Smetonos sodyba), wieś Užulėnis (rejon Ukmergė District Municipality, Republika Litewska). Źródło: Jurgita Dobrovolskytė, manokrastas.lt (projekt „Baltmiškė"), artykuł *Prezidento Antano Smetonos atminimą saugo jo gimtasis kaimas.*

Memorial at the site of the former homestead of Antanas Smetona (Lietuvos Prezidento A. Smetonos sodyba), Užulėnis village, Ukmergė District Municipality, Republic of Lithuania. Source: photograph by Jurgita Dobrovolskytė, manokrastas.lt (the "Baltmiškė" project), article *Prezidento Antano Smetonos atminimą saugo jo gimtasis kaimas*

3. Rekonstrukcja zespołu dworskiego w Mostowlanach w XIX–XX w.

Głównym problemem przy rekonstrukcji zespołu dworskiego w Mostowlanach jest jego niedostateczne udokumentowanie. Brak jest opracowanej ikonografii oraz inwentarza zespołu. Niemniej jednak wśród dostępnych źródeł są kartograficzne plany terenu, na których zaznaczony jest również dwór:

- mapa niemiecka Messtischblatt w skali 1:25 000, początek XX w. (il. 5a);
- mapa austro-węgierska w skali 1:75 000, wydana przez Kaiserlich-Königliches Militär-Geographisches Institut (Cesarski i Królewski Instytut Wojskowo-Geograficzny) (il. 5b);
- mapa KdwR (Karte des westlichen Russlands, Mapa zachodniej Rosji) w skali 1:100 000, wydana w latach dwudziestych XX w. na podstawie wcześniejszych materiałów kartograficznych (il. 5c);
- mapa trzywiorstowa w skali 1:126 000 „Rząd XVI arkusz 3 g. Grodzieńskiej i Wileńskiej" (il. 5d);
- mapa w skali 1:34 000 (1000 sążni / 4 wiorsty), wydrukowana we wrześniu 1915 r. na podstawie zdjęć z 1887–1888 r., Archiwum WIG (Wojskowy Instytut Geograficzny), nr Arch 32/478e (il. 5e);
- mapa jednowiorstowa w skali 1:42 000, lata osiemdziesiąte XIX w. (il. 5f);
- mapa RKKA (Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej) w skali 1:200 000, lata 1937–1941 (il. 5g).

a

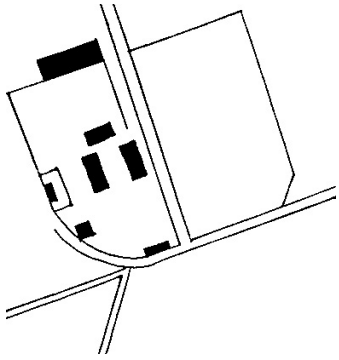

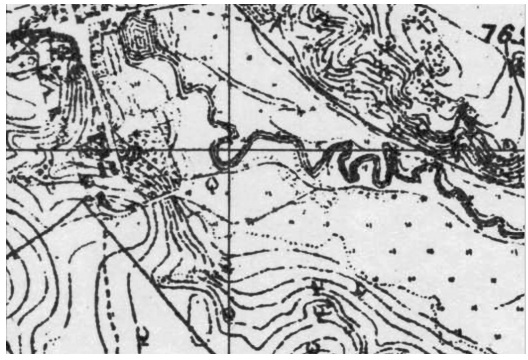

b

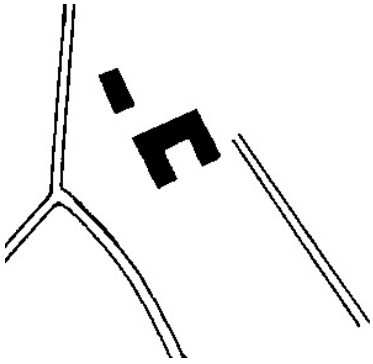

St. Mostowlany
Bursowlia
Dublany

c

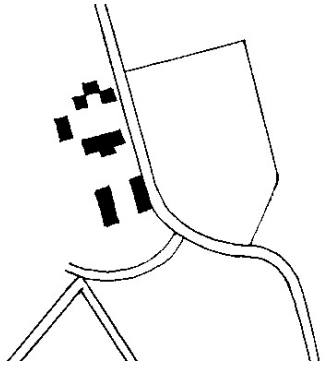

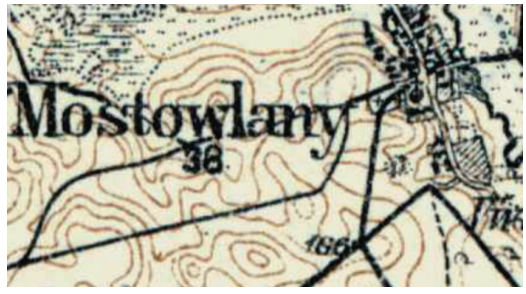
Mostowlany
38

d

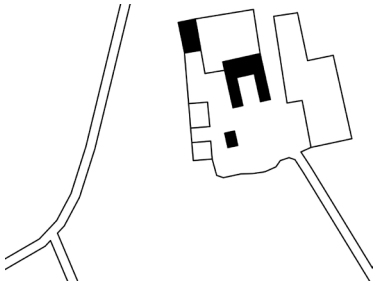

МОСТОВЛЯНЫ

e

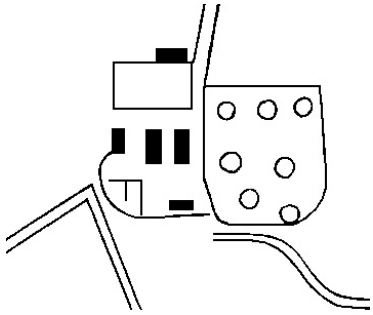

f

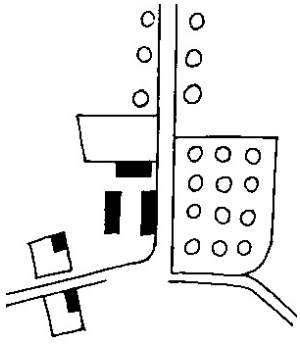

g

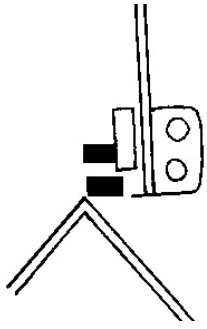

5 a–g. Wyciągi z planu dworu i map od drugiej połowy XIX – do pierwszej połowy XX w.
Extracts from maps showing the manor house, dating from the second half of the 19th century to the first half of the 20th century

Warto również zwrócić uwagę na nowo zidentyfikowany materiał ikonograficzny, który może mieć znaczenie dla dalszych badań nad zespołem w Mostowlanach. Chodzi o archiwalne fotografie datowane na 1913 r., przedstawiające scenę rodzinną z udziałem m.in. Kazimiery i Józefa Czeczottów oraz Władysława Niemczynowicza z dziećmi na tle zabudowy o charakterze gospodarczym (il. 6–7).

Na zdjęciach widoczny jest dwukondygnacyjny drewniany budynek o konstrukcji zrębowo-szkieletowej, z wyraźnym podziałem funkcjonalnym: masywny parter oraz lżejsza, ażurowa kondygnacja górna, prawdopodobnie przeznaczona

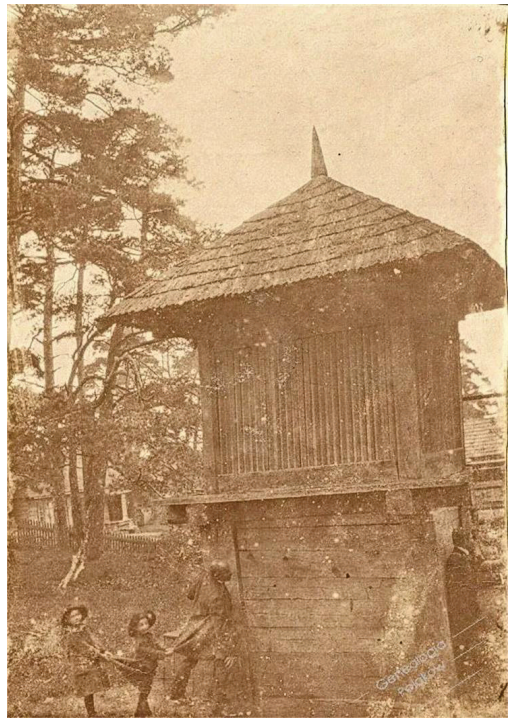

6–7. Mostowlany, 1913 r. Fotografia opisana jako „Mostowlany 1913 (Świronek)". Źródło: Genealogia Polaków
Mostowlany, 1913. Photograph entitled "Mostowlany 1913 (Świronek)". Source: Genealogia Polaków

do przechowywania i wentylacji materiałów, takich jak siano lub produkty rolne. Obiekt miał czterospadowy dach kryty gontem oraz zewnętrzne schody prowadzące na piętro.

W tle jednego ze zdjęć dostrzegalna jest także bardziej reprezentacyjna zabudowa z elementami architektury klasycystycznej, co może wskazywać na obecność właściwego dworu lub budynku o funkcji reprezentacyjnej.

Choć identyfikacja miejsca wykonania fotografii wymaga dalszych badań, istnieją przesłanki, aby przypuszczać, że przedstawione obiekty mogą należeć do zespołu dworsko-parkowego w Mostowlanach lub jego bezpośredniego otoczenia. Materiał ten otwiera nowe możliwości rekonstrukcji wyglądu i funkcjonowania zespołu na przełomie XIX i XX w.

Położenie zespołu i sieć drogowa

Zespół dworsko-parkowy położony był na południe od wsi Mostowlany, przy trakcie prowadzącym z Mostowlan do wsi Jałówka, a dalej w kierunku Świsłoczy i w stronę Kamieńca oraz Brześcia. Trakt południowy w rzeczywistości

przebiegał przez sam majątek, dzieląc go na połowy i wyznaczając kierunek głównej osi kompozycyjnej zespołu.

Prowadzący od południa w kierunku Mostowlan trakt południowy skręcał przed dworem w prawo, co wymuszało na jadącym zmniejszenie prędkości, a dalej, jadąc wzdłuż granicy zespołu, po lewej stronie otwierał się przed podróżnym widok na dworski dziedziniec reprezentacyjny. Następnie trakt skręcał w lewo, a podróżny poruszał się pomiędzy głównym zespołem dworskim (po lewej) a dworskim ogrodem-parkowym (po prawej). Można stwierdzić, że majątek Mostowlany pełnił funkcję swego rodzaju południowej bramy reprezentacyjnej przed wsią o tej samej nazwie. Widoczny tutaj jest konceptualny zabieg mający na celu stopniowe ujmowanie zespołu od strony południowej przy wjeździe do wsi, który najwyraźniej był przewidziany już na etapie projektowania kompleksu.

FUNKCJONALNE ZORGANIZOWANIE ZESPOŁU

Analiza materiałów kartograficznych wskazuje na istnienie w składzie zespołu dworskiego dwóch głównych stref:

- wschodniej – gospodarczo-rekreacyjnej,
- zachodniej – reprezentacyjno-gospodarczej.

Strefa reprezentacyjno-gospodarcza składała się z południowej podstrefy reprezentacyjnej i północnej – gospodarczej.

W strefie gospodarczo-rekreacyjnej znajdował się duży ogród, który jak wykazała inwentaryzacja w 1985 r., pełnił także rolę przestrzeni parkowej przy dworze i zawierał niewielki, wydłużony staw. W tej strefie nie zanotowano żadnych budynków.

W podstrefie reprezentacyjnej na mapach widoczny jest budynek w układzie litery U lub trzy prostopadłościenne korpusy, ustawione w formie litery U, albo – na jednej mapie – dwa prostopadłościenne korpusy naprzeciw siebie, w układzie II. Obecnie, bez dodatkowych badań, trudno stwierdzić, czy takie różnice wynikają z graficznego odwzorowania, czy rzeczywiście w różnych okresach liczba budynków była różna. Nie budzi wątpliwości, że orientacja korpusów (lub kształt pojedynczego korpusu) w układzie litery U była dość popularnym zabiegiem architektonicznym, gdy główny korpus flankowany był przez dwa skrzydła, tworząc przestrzeń dziedzińca reprezentacyjnego pomiędzy nimi i przed nimi. W przypadku zespołu dworskiego w Mostowlanach główna oś miała orientację północ–południe (dokładniej północno-północny-zachód – południowo-południowy-wschód). Oprócz głównych korpusów na mapach pojawiają się budynki w południowo-zachodniej, południowej lub zachodniej części dziedzińca. Prawdopodobnie budynki pomocnicze mogły być wznoszone i znikać niejednocześnie w różnych częściach podstrefy reprezentacyjnej, nie naruszając głównej kompozycji.

W strefie gospodarczej na mapach również widać budynki o zróżnicowanej wielkości i orientacji, co można wyjaśnić ich budową w różnych okresach i miejscach.

Na zakończenie należy zaznaczyć, że wszystkie budynki miały układ prostokątny z proporcjami boków 1:1, 1:2 lub 1:3.

Zmiany w zespole dworskim

Porównanie materiałów kartograficznych z materiałami sprawozdania z 1985 r. pokazuje, że po pierwsze, pod koniec XX w. obrys działki zespołu, choć uległ stratom w zakresie budynków i nasadzeń parkowych, jest w terenie stosunkowo wyraźnie czytelny. Można wnioskować o znacznym zmniejszeniu liczby budynków dworskich w okresie od końca XIX do początku XX w.

Jednocześnie dom dworski, wskazany w sprawozdaniu jako główny dom dworski, zorientowany szerokim frontem w kierunku północno–północno-wschodnim w osi stawu, we wcześniejszym okresie (druga połowa XIX – początek XX w.) był jednym z bocznych skrzydeł – wschodnim. Później, prawdopodobnie po utracie zachodniego skrzydła i głównego domu dworskiego, wschodnie skrzydło zaczęło pełnić funkcję nowego budynku dworskiego.

Główna oś kompozycyjna dworu przebiegała w kierunku południowo-wschodnim – północno-zachodnim, równolegle do drogi z Mostowlan na południe. W osi znajdował się tradycyjny dziedziniec reprezentacyjny, ograniczony od południowego wschodu budynkiem dworskim w układzie litery U.

Obecnie, mimo znacznych strat, zespół dworski w Mostowlanach zachowuje charakterystyczne cechy obiektu dziedzictwa kulturowego, które pozwalają na podjęcie działań w celu nadania mu statusu chronionego obiektu nieruchomej wartości historyczno-kulturowej.

4. Praktyczne propozycje dotyczące ochrony, muzealizacji i upamiętnienia

Praktyczne podejście do pozostałości dawnego dworu w Mostowlanach powinno opierać się na następujących aspektach:

a) teren dworu jako obiekt archeologiczny;
b) teren dworu jako krajobraz historyczny;
c) dwór jako obiekt upamiętniający;
d) dwór jako potencjalny element infrastruktury turystycznej regionu.

a) Teren dworu jako obiekt archeologiczny. Na terenie dawnego dworu obecna jest warstwa kulturowa z okresu XVIII–XX w. (a być może i wcześniejszego). Wartość badawczą mają zarówno budynki główne, jak i gospodarcze oraz pomocnicze. W związku z tym konieczne jest przeprowadzenie badań archeologicznych działki, z gromadzeniem artefaktów oraz przygotowaniem ich do ekspozycji. Teren dawnego dworu powinien otrzymać status strefy ochrony warstwy kulturowej z podpisaniem przez właściciela (właścicieli) zobowiązania do ochrony.

b) Teren dworu jako krajobraz historyczny. Jako krajobraz historyczny teren dawnego zespołu dworsko-parkowego zawiera odpowiednie elementy krajobrazowe (parkowe i dworskie). Zespół dworsko-parkowy, pomimo licznych podobnych założeń w przeszłości, reprezentuje typ dziedzictwa, który stopniowo zanika – często z powodu niewystarczającej świadomości jego wartości oraz ograniczonej ochrony prawnej; choć obiekt ujęty jest w wojewódzkiej ewidencji

zabytków, brak pełnego statusu ochronnego sprzyja nieodwracalnym zmianom wynikającym z działalności gospodarczej. Teren dawnego dworu należy objąć ochroną jako strefę krajobrazu kulturowego, z podpisaniem przez właściciela (właścicieli) zobowiązania do ochrony.

c) Dwór jako obiekt upamiętniający. Teren dawnego dworu ma wyjątkowe znaczenie zarówno dla regionu, jak i dla całego kraju, ponieważ urodził się tu wybitny działacz kulturalny i polityczny – Wincenty Konstanty („Kastuś") Kalinowski (1838–1864), późniejszy przywódca powstania styczniowego, nazywany „dyktatorem Litwy" zamordowany w Wilnie w 1864 r. Kalinowski jest bohaterem narodowym Polski, Litwy (gdzie w 2019 r. jego szczątki uroczyście spoczęły w Kaplicy Powstańców Styczniowych na wileńskiej Rossie) oraz Białorusi.

W związku z tym, oprócz powyższego, istnieje społeczne zapotrzebowanie na upamiętnienie tej postaci, co częściowo realizowane jest poprzez instalację małej architektury w pobliżu dawnego dworu. Dawny dwór – jako jedyny autentyczny element związany z Konstantym Kalinowskim – nie jest w żaden sposób reprezentowany w przestrzeni publicznej. Należy zatem, na podstawie badań naukowych, podjąć działania mające na celu przekształcenie terenu dworu w obiekt krajobrazu upamiętniającego, z wyeksponowaniem planu budynków poprzez elementy zagospodarowania przestrzeni, a być może również odbudowę niektórych z nich. Oczywiste jest także, że w Mostowlanach i innych miejscowościach zasadne byłoby nadanie niektórym ulicom oraz innym obiektom topograficznym nazw związanych z osobą Konstantego Kalinowskiego.

d) Rozwój dworu jako elementu infrastruktury turystycznej regionu. W celu rozwoju terenu dworu jako elementu infrastruktury turystycznej niezbędne wydają się następujące działania:

- opracowanie – zarówno na poziomie koncepcyjnym, jak i praktycznym – sieci tras turystycznych regionu, obejmującej teren dawnego dworu w Mostowlanach oraz szerzej miejscowości związanych z osobą Konstantego Kalinowskiego, m.in. Jałówkę, Białystok i inne); istniejące inicjatywy, takie jak Szlak Powstania Styczniowego w Puszczy Knyszyńskiej, mogłyby zostać rozszerzone o Mostowlany;
- stworzenie systemu orientacji dla turystów (znaki drogowe, tablice informacyjne przy drogach wskazujące trasy i atrakcje);
- instalacja tablic informacyjnych przy najciekawszych punktach (które udało się ufundować i zainstalować w listopadzie 2025 r. dzięki wsparciu gminy Michałowo oraz zbiórce podpisów i zaangażowaniu białoruskiej diaspory i mniejszości narodowej na Podlasiu), opracowanie przewodników audio, produktów upominkowych itp. (zob. il. 8–9, przedstawiające realizację tablic w terenie, w tym fragment przezroczystej nakładki krajobrazowej ułatwiającej turystom rekonstrukcję historycznego układu założenia);

8. Widok ogólny tablic informacyjnych zainstalowanych w listopadzie 2025 r. w pobliżu dawnego założenia w Mostowlanach. Fot. V. Siamashka
General view of the information boards installed in November 2025 near the former manor estate in Mostowlany. Photo by V. Siamashka

9. Fragment przezroczystej nakładki krajobrazowej na tablicy informacyjnej, ułatwiającej turystom rekonstrukcję historycznego układu dworskiego w terenie. Fot. V. Siamashka
Fragment of the transparent landscape overlay on the information board, helping tourists reconstruct the historical layout of the manor on-site. Photo by V. Siamashka

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych
Biblioteka Załuskich 205, k. 37v.
Księgi ziemskie Sokólskie 1.

Akademia Nauk Kórnik, nr 35 244 i 35 276, k. 3, Tabela dymów rolniczych w powiecie grodzieńskim znajdujących się ostatnią taryfą zajętych do wybrania rekrutów podłóg niej dla wiadomości Komisji Porządkowej sporządzona roku 1794 miesiąca maja 25 dnia.

Centralne Archiwum Historyczne w Mińsku, F. 1882, op. 1, nr 4.

Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, rkps 1775.

Materiały niepublikowane

Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., Drożyner P., Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Mostowlanach, Białystok 1985, mps w posiadaniu Oddziału Wojewódzkiego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku.

Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., Kucharczyk K., Katalog parków i ogrodów zabytkowych województwa białostockiego, Białystok 1988, mps w posiadaniu Oddziału Wojewódzkiego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku.

Opisy parafii dekanatu wołkowyskiego z roku 1784, oprac. W. Wernerowa, mps, dokumentacja zespołu dworsko-parkowego w Mostowlanach: Mostowlany, gm. Gródek.

Założenie dworsko-ogrodowe, oprac. E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, P. Drozyner, fot. E. Bończak-Kucharczyk, KTR im. Zygmunta Augusta w Knyszynie, Knyszyn 1985, nr inw. 3529.

Opracowania

Chrapowicki J.A., *Diariusz*, cz. I, Warszawa 1987.

Kondratiuk M., *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny*, Wrocław–Warszawa–Karków–Gdańsk 1974.

Kordowicz W., *Konstanty Kalinowski*, Warszawa 1955.

Krakowski S., *Wykaz podatku podymnego powiatu wołkowyskiego z r. 1690*, „Wiadomości. Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1938, z. 1.

Maliszewski E., *Przewodnik po Gubernii Grodzieńskiej*, Warszawa 1919.

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej: opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 5: *Województwo białostockie*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1924.

Диков А., *Список землевладений в Гродненской губернии*, Гродно 1890.

Лобачевская О.А., *Белорусский народный текстиль: художественные основы, взаимосвязи, новации*, „Беларуская навука" 2013.

Przypisy

1 Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, rkps 1775, s. 671–684; M. Kondratiuk, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny*, Wrocław–Warszawa–Karków–Gdańsk 1974, s. 131.

2 J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. I, Warszawa 1987, s. 288; S. Krakowski, *Wykaz podatku podymnego powiatu wołkowyskiego z r. 1690*, „Wiadomości. Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1938, z. 1, s. 205 i n.; Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Biblioteka Załuskich 205, k. 37v; Centralne Archiwum Historyczne w Mińsku, F. 1882, op. 1, nr 4, k. 42; Opisy parafii dekanatu wołkowyskiego z roku 1784, oprac. W. Wernerowa, mps; AGAD, Księgi ziemskie Sokólskie 1, s. 20; Akademia Nauk Kórnik, nr 35 244 i 35 276, k. 3, Tabela dymów rolniczych w powiecie grodzieńskim znajdujących się ostatnią taryfą zajętych do wybrania rekrutów podług niej dla wiadomości Komisji Porządkowej sporządzona roku 1794 miesiąca maja 25 dnia.

3 E. Maliszewski, *Przewodnik po Gubernii Grodzieńskiej*, Warszawa 1919.

4 W. Kordowicz, *Konstanty Kalinowski*, Warszawa 1955, s. 11–22.

5 Белорусский народный текстиль: художественные основы, взаимосвязи, новации / О. А. Лобачевская. – Минск: Беларуская навука, 2013. – 527 с.: ил., цв. ил.; 26 см. – Библиография: s. 492–515 (610 назв.). – 2000 экз. – ISBN 978–985–08–1638–2 (в переплете), s. 302.

6 А. Диков *Список землевладений в Гродненской губернии*, Гродно 1890, s. 21.

7 *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej: opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 5: *Województwo białostockie*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1924, s. 42 (33).

8 E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, P. Drożyner, Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Mostowlanach, Białystok 1985, mps w posiadaniu Oddziału Wojewódzkiego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku; E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, K. Kucharczyk, Katalog parków i ogrodów zabytkowych województwa białostockiego, katalog szczegółowy, hasło nr 98, Białystok 1988, mps w posiadaniu Oddziału Wojewódzkiego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku.

9 E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, P. Drożyner, Dokumentacja ewidencyjna...

The Manor and Park Complex in Mostowlany as a Heritage Site

The article examines the manor house and park complex in Mostowlany as an object of cultural heritage. It presents the history of the estate from the seventeenth to the twentieth century, its spatial and functional transformations, and its current state of preservation. The study is based on archival sources, cartographic materials, and field documentation compiled in 1985. It also discusses prospects for the conservation, commemoration, and educational use of the site, emphasizing its historical and landscape value as well as its association with Wincenty Konstanty (Kastuś) Kalinowski.